

FOSSIELE NEUSHOORNS UIT NEDERLAND

Door Thijs van Kolfschoten

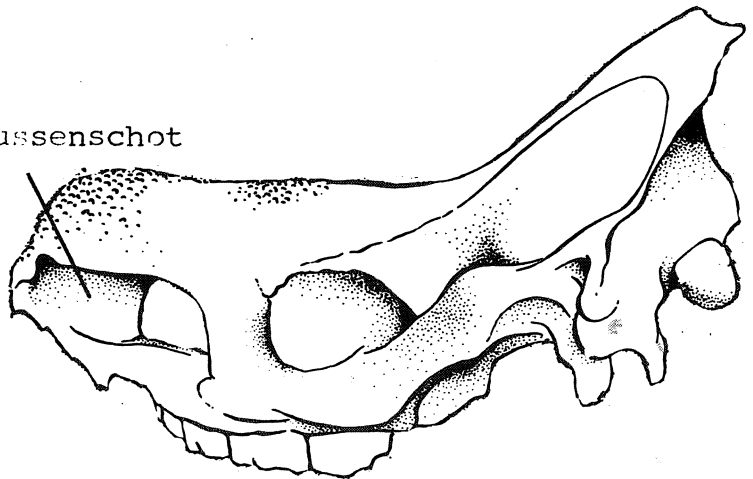
In Nederland zijn fossiele overblijfselen van 4 verschillende soorten Neushoorns gevonden, te weten: Dicerorhinus etruscus, Dicerorhinus mercki, Dicerorhinus hemitoechus en Coelodonta antiquitatis. In dit verhaal zal in het kort iets verteld worden over hun oorsprong, het biotoop waarin ze geleefd hebben, hun stratigrafische verspreiding en hun voorkomen in Nederland. Ook zullen verschillen tussen de soorten, voor zover het de kiezen betreft, genoemd worden.

Tegenwoordig leven er nog 5 verschillende soorten neushoorns. Twee daarvan komen in Afrika voor: De Witte Neushoorn (Ceratotherium simum) en de Zwarte Neushoorn (Diceros bicornis). In Azië leven nog drie soorten: De Indische of Gepantserde Neushoorn (Rhinoceros unicornis), de Javaanse Neushoorn (Rhinoceros sondaicus) en de Sumatraanse Neushoorn (Dicerorhinus sumatrensis).

De soorten die in het Pleistoceen in Nederland geleefd hebben zijn het meest verwant met Dicerorhinus sumatrensis. De voornaamste verschillen tussen de fossiele neushoorns en D. sumatrensis zijn een verbeend neustussenschot en het ontbreken van snijtanden (zie fig.1). Als de snijtanden

neustussenschot

Fig.1
Schedel van een neushoorn met verbeend neustussenschot.

wel aanwezig zijn, dan zijn ze klein en niet functioneel. Bij alle neushoorns zijn de voorste kiezen, de praemolaren, qua vorm vrijwel gelijk aan de achterste kiezen, de molaren. Dit verschijnsel, dat men molarisatie van de praemolaren noemt, is kenmerkend voor alle onevenhoevigen, de groep waartoe ook de paarden en de tapirs behoren. De onder- en bovenkaakskiezen van neushoorns hebben een erg karakteristieke vorm (zie fig.2). De verschillen tussen de kiezen van de recente zowel als de uitgestorven soorten zijn niet erg groot, waardoor het niet altijd eenvoudig is om de soorten op grond van kiezen, of fragmenten daarvan, van elkaar te onderscheiden.

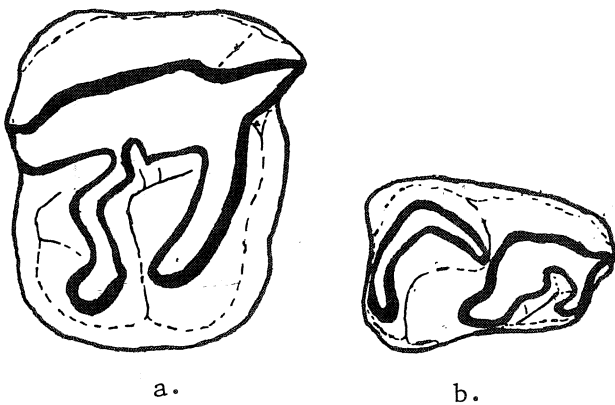

Fig.2

Het kauwvlak van een bovenkaakskies (a) en een onderkaakskies (b) van een neushoorn.

Dicerorhinus etruscus (FALCONER, 1859)

Deze soort kwam gedurende het Vroeg Pleistoceen en het begin van het Midden Pleistoceen in Europa voor. D. etruscus had geen duidelijke voorkeur voor een bepaald biotoop en leefde zowel in open bossen als op licht beboste savannen. Kenmerkend voor de kiezen van D. etruscus is de laagkronigheid en het over het algemeen gladde email.

Fossielen van D. etruscus worden vaak aangetroffen in combinatie met fossielen van o.a. Mammuthus meridionalis.

De soort D. etruscus wordt onderverdeeld in twee ondersoorten: D. etruscus etruscus en D. etruscus brachycephalus.

De laatste is uit de eerste ontstaan. D. etruscus brachycephalus heeft vergeleken met D. etruscus etruscus een grotere schedel en grotere kiezen. Bovendien hebben onafgesletten kiezen een relatief grotere kroonhoogte. De kiezen zijn dus hypsodonter, wat gezien wordt als een aanpassing aan het eten van harder voedsel, dat een snellere afslijting van de kiezen veroorzaakt.

Kiezen van de ondersoort D. etruscus brachycephalus zijn o.a. gevonden in de klei van Tegelen en op de Maasvlakte. Uit de Noordzee is een fragment van een humerus opgevist.

Dicerorhinus mercki (JAEGER, KAUP 1839, 1841)

Deze soort, die ook wel Dicerorhinus kirchbergensis (JAEGER 1839) genoemd wordt, heeft zijn oorsprong in Azië en komt sinds het Vroeg Pleistoceen in Noordwest Europa voor. Een van de oudste vindplaatsen is Tegelen. De meest recente fossielen van deze soort hebben een Weichselien-ouderdom. D. mercki had wat zijn biotoop betreft voorkeur voor gebieden met een open bosvegetatie.

D. mercki is de grootste van de 4 uit Nederland bekende soorten. De kiezen zijn niet erg hoogkronig en hebben een glad email. Het aantal vondsten van deze soort is in Nederland tot nu toe gering. Er zijn kiezen bekend, afkomstig

uit de klei van Tegelen en de klei van Neede en er is in de stuwwal bij Rhenen een calcaneum (hielbeen) van D. mercki gevonden. De fossielen uit Neede en Rhenen hebben een middenpleistocene ouderdom.

Dicerorhinus hemitoechus (FALCONER, 1868)

D. hemitoechus, die ook wel 'Steppeneushoorn' wordt genoemd, komt vanaf het Midden Pleistoceen voor. De soort stamt af van D. etruscus en zijn verspreidingsgebied is beperkt gebleven tot Europa, waar D. hemitoechus ontstaan is. Zoals de naam 'Steppeneushoorn' al suggereert prefereerde D. hemitoechus een open vegetatie zoals licht beboste steppen.

De kiezen van D. hemitoechus zijn hoogkronig en bezitten een email met een enigszins leerachtige structuur. De verschillen tussen D. hemitoechus en D. mercki zijn echter niet overduidelijk, zodat het moeilijk is om kiezen van deze soorten te onderscheiden.

Nederlandse vondsten van deze soort zijn o.a. afkomstig uit middenpleistocene afzettingen bij Rhenen. In de groeve 'De Belvédère' te Maastricht zijn onder meer melkkiezen van D. hemitoechus gevonden in relatie met artefakten. De ligging van de artefakten t.o.v. de neushoornresten maakt aannemelijk dat de Steppeneushoorn jachtbuit is geweest van de paleolithische mens. Naast deze middenpleistocene vondsten zijn fraaie fossielen van D. hemitoechus met een laatpleistocene ouderdom bekend uit de omgeving van Zwolle.

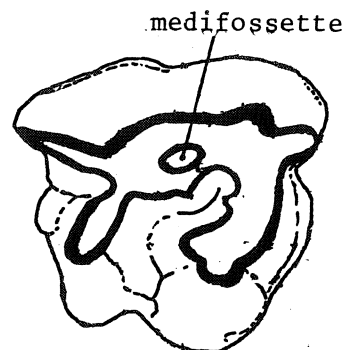
Coelodonta antiquitatis (ELUMENEACH, 1807)

Tijdens het begin van het Saalien - de op één na jongste ijstijd - verscheen in Europa de uit Azië afkomstige Wolharige Neushoorn (Coelodonta antiquitatis). De Wolharige Neushoorn heeft tot in het Laat Weichselien samen met o.a. de mammoet geleefd op de uitgestrekte open vlakten die tijdens glaciële perioden in Noordwest Europa voorkwamen.

Bij Coelodonta antiquitatis is het neustussenschot geheel verbeend, terwijl bij de andere soorten alleen het voorste deel hiervan verbeend is. Niet afgesleten kiezen van Coelodonta antiquitatis zijn duidelijk hoogkronig. De kiezen

Fig.3

Eovenkaakskies van een Wolharige Neushoorn met gesloten medifossette.

bezitten vaak veel cement en het email heeft een leerachtige structuur. Bij de bovenkaakskiezen is de medifossette (zie fig. 3) in de meeste gevallen gesloten. Bij de andere soorten is de medifossette van de bovenkaakskiezen (m.u.v. de melkkiezen) vaak niet gesloten.

In Nederland zijn honderden fossielen van de Wolharige Neushoorn gevonden. Een middenpleistocene (Saalien-) ouderdom hebben o.a. vondsten uit de stuwwal bij Rhenen en fossielen uit de grøeve 'De Belvédère' te Maastricht. De vele vondsten afkomstig uit zuiggaten langs de grote rivieren hebben voor het grootste deel een laatpleistocene (Weichselien-) ouderdom. Bij opgravingen in 'De Belvédère' zijn aanwijzingen gevonden die het idee bevestigen dat de laatpaleolithische mens op de Wolharige Neushoorn heeft gejaagd (zie fig.4).

Fig.4

De jacht op een Wolharige Neushoorn, gewijzigd naar:
AUGUSTA, J. & Z. LURIAN 1962: Les hommes préhistoriques.
La Farandole edit., Paris, 56 p., 52 pl.